III
351

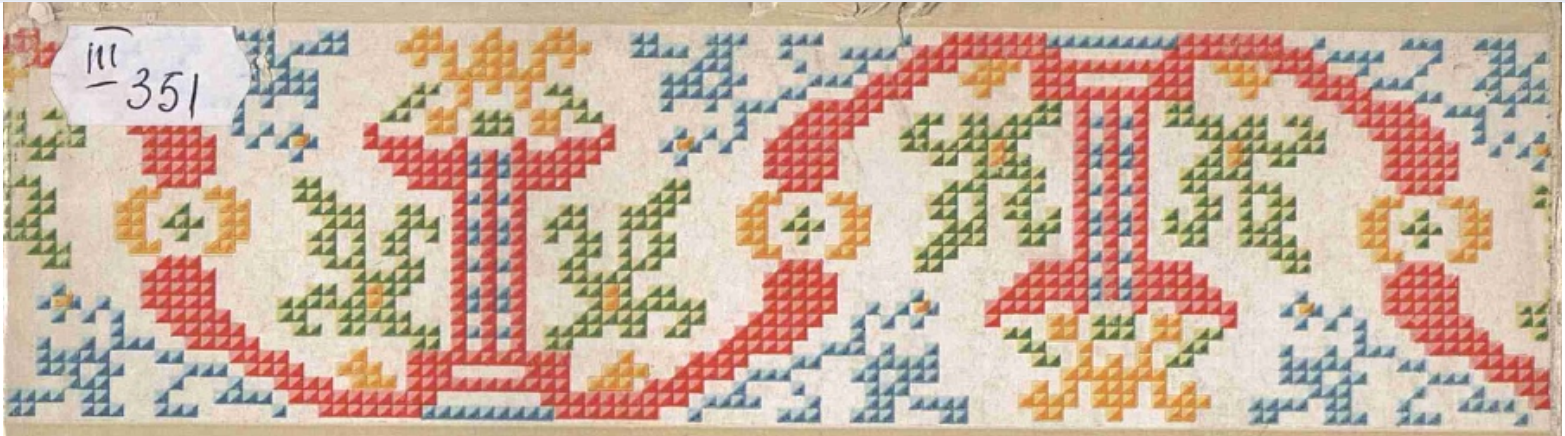

CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

1460
III
351

PORTUL POPULAR AL SAȘILOR DIN TRANSILVANIA

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

www.digibuc.ro

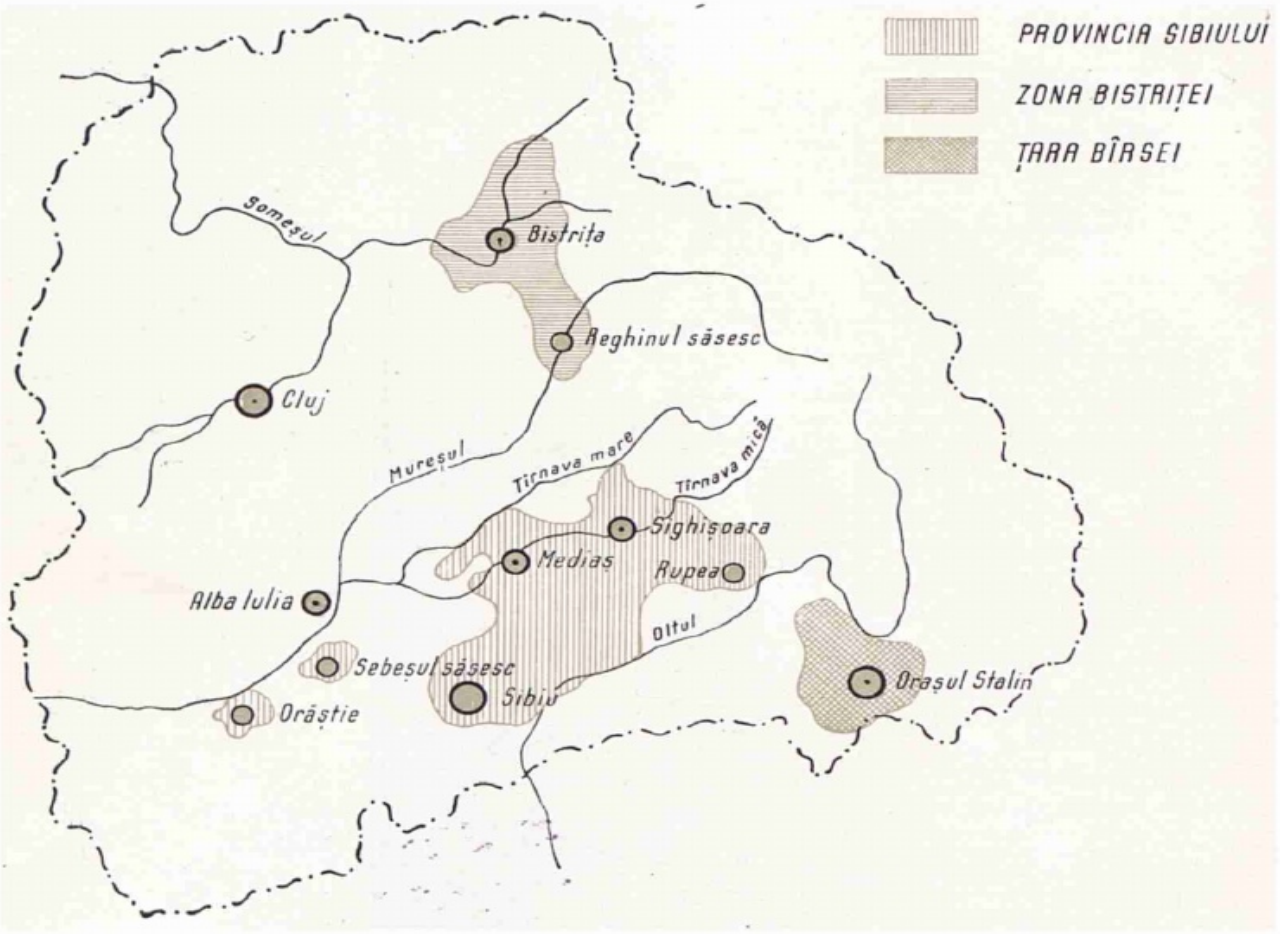

www.digibuc.ro

CAIETE DE ARTA POPULARA

IULIUS BIELZ

PORTUL POPULAR AL SAȘILOR DIN TRANSILVANIA

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

www.digibuc.ro

Fotografii de J. Fischer şi Dr. I. Bielz

www.digibuc.ro

Portul este o parte integrantă a culturii materiale a unui popor. Corespunzînd trebuinţelor vieţii de la ţară, împodobit în culori plăcute, alese cu gust, portul este şi el un mijloc de identificare a specificului unui popor, o dată cu limba şi obiceiurile sale. El se dezvoltă preluînd formele moştenite din trecut şi cele provenite din moda orăşenească, transformîndu-le în decursul vremii.

Astfel şi-a creat şi populaţia săsească din Transilvania, potrivit diferitelor condiţii economice şi istorice, un port naţional propriu, deosebit de acela al romînilor, al ungurilor şi al secuilor.

Saşii au fost colonizaţi pe teritoriul Transilvaniei în secolul al XII-lea, venind în cea mai mare parte din Germania, de pe teritoriul Rin-Mosela.

În această nouă patrie, ei s-au dezvoltat constituindu-se ca un popor organizat şi unitar din punct de vedere social, cultural şi economic, avînd pînă în anul 1876 şi drepturi politice de autonomie.

Temelia populaţiei săseşti a format-o şi o formează pătura ţărănească. Datorită privilegiilor acordate de regele Ungariei, cea mai mare parte din ţăranii saşi n-au fost supuşi la clacă. În epoca feudală, acest drept apărea cu totul excepţional pe teritoriul Transilvaniei.

Legătura trainică dintre popor şi port s-a păstrat veacuri de-a rîndul, portul fiind hotărît de către comunitatea satului, şi nu de către un individ izolat. Tineretul din toate straturile sociale făcea parte din fraternităţi — *Bruderschaften* şi *Schwesternschaften* — care păstrau vechile tra-

www.digibuc.ro

diţii. Cei căsătoriţi erau organizaţi în vecinătăţi — *Nachbarschaften*. Aceste organizaţii au avut o influenţă decisivă asupra unităţii portului. Ele au hotărît aproape pînă în zilele noastre croiala şi culorile diferitelor piese de port, după vîrste, după împrejurări, pentru sărbători şi doliu. Astfel în ceea ce priveşte portul de sărbătoare s-a stabilit un echilibru între clasele sociale, între cei înstăriţi şi cei mai săraci.

Portul săsesc a păstrat atît piesele de îmbrăcăminte de tradiţie ţărănească, cît şi elemente care au fost preluate din costumul naţional burghez de la oraş şi al naţionalităţilor conlocuitoare. Trebuie menţionat că pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în oraşele săseşti a existat un port naţional deosebit de moda epocii şi deosebit de portul ţărănesc săsesc. Înflorirea economică a meşteşugarilor, organizaţi în oraşele săseşti în bresle, a creat ţărănimii posibilitatea de a purta veşminte mai bogate. Ţăranii care mergeau la meserie în oraş îşi înfiinţau modeste ateliere cînd se întorceau în comunele lor. Ei aduceau gustul şi moda orăşenească pe care le adaptau stilului ţărănesc astfel că ţărăncile au renunţat să-şi lucreze singure în casă obiectele de port, ca mai înainte.

Condiţiile economice, formarea unui gust local, înrîuririle străine au contribuit la o dezvoltare diferită a costumelor în ţinuturile locuite de saşi.

După anul 1914, portul a suferit o seamă de transformări îndeosebi în îmbrăcămintea tineretului. În anii ce au urmat ultimului război mondial, ţărănimea săsească nu a mai fost în stare să-şi confecţioneze costisitoarele cojoace şi stofe şi să-şi procure materialele sau arniciurile necesare broderiilor. În majoritatea cazurilor, materialul necesar confecţionării portului străvechi nu a mai putut fi găsit în comerţ deoarece nu se mai producea. Plecînd din satul natal pentru a-şi căuta de lucru în industrie sau în afara satului, tineretul a părăsit portul tradiţional. Astăzi, ceea ce se lucrează la ţară din cînepă şi in serveşte numai la trebuinţele casnice.

Date necesare pentru reconstituirea portului cu care au emigrat saşii în secolul al XII-lea în Transilvania lipsesc din documentele existente. Din descrierile referitoare la îmbrăcămintea ţărănească din secolul al XII-lea în Germania şi din denumirea diferitelor piese care formează costumul, numiri ce mai dăinuie şi astăzi în dialectul săsesc, se pot trage numai anumite concluzii ipotetice.

Bărbaţii purtau un surtuc croit în formă de sac încheiat în faţă, de culoarea naturală a lînei. Sub surtuc se purta o cămaşă scurtă, iar iarna *Brustlatzul*. Pantalonii lungi erau strînşi sub genunchi cu înfăşu-

www.digibuc.ro

1. Grup de femei bătrîne din comuna Viscri, raionul Rupea, cu îmbrobodeală străveche, vestă albă şi pelerină încreţită în cute dese ce se poartă numai pe spate.

rători. Mai purtau de asemenea şi o manta fără mîneci, o glugă din lînă de calitate inferioară de culoarea naturală a lînei, iar în picioare cizme sau opinci. Pe cap aveau o pălărie cu borul îngust.

Veşmîntul femeiesc de culoarea naturală a lînei consta dintr-o rochie de lînă cu mîneci lungi, care ajungea pînă la pămînt, strînsă în partea de sus a corpului şi lărgindu-se în jos pînă la picioare. Dedesubt, se purta o cămaşă scurtă din pînză, fin plisată în jurul gîtului, iar în picioare opinci sau cizme. Mantaua în formă de pelerină era confecţionată din postav gros. Cîrpa de cap din pînză albă era înfăşurată simplu în jurul capului şi al bărbiei, iar vara pentru a se apăra de soare purtau o pălărie de paie. Fetele purtau o bentiţă pe frunte.

Întreaga îmbrăcăminte era un produs casnic, popular.

Curînd însă după venirea lor în Transilvania, coloniştii au împrumutat, sub influenţa romînilor şi a ungurilor, hainele de blană, adăugînd la veşmintele lor confecţionate din lînă, păstrînd culoarea naturală a

www.digibuc.ro

lînei, cojoace de oaie pe care le-au îmbogăţit cu ornamente florale şi căciuli din blană de miel.

Îmbrăcămintea tipic ţărănească s-a schimbat puţin în secolele următoare, spre deosebire de portul burghezilor înstăriţi din oraşe, care, avînd legături comerciale permanente cu străinătatea, a fost copleşit de influenţele modei atît de schimbătoare din Apus. Din statutele de organizare ale breslelor săseşti din Transilvania de la 1376 se vede că meseria de croitor se bucura de mare preţuire, iar vechea menţiune aflată în conturile financiare ale oraşului Sibiu din anii 1494-1495, referitoare la stofele de provenienţă străină, dovedeşte că portul orăşenesc începea să se deosebească din ce în ce mai mult de portul ţărănesc, care păstra vechile forme.

Schimbarea rapidă a modei în oraşele săseşti a fost condiţionată mai ales de cauze economice şi tehnice care au mărit şi au adîncit contrastul dintre portul ţărănesc şi cel orăşenesc. Creaţia casnică a ţăranului a fost depăşită de producţia meşteşugărească. Tehnica a devenit mai complicată. Prin aceasta, confecţionarea îmbrăcămintei se scumpea, iar neîntrerupta adaptare la creaţiile noi n-a mai putut fi suportată de ţărani. Uneori, o piesă de îmbrăcăminte purtată în oraş pierzîndu-şi noutatea era preluată de portul ţărănesc. Această piesă, trecută în portul ţărănesc, s-a menţinut aci datorită simţului conservator al ţăranului. Evoluţia sa a avut loc conform cu adaptarea ce i s-a dat în vederea aplicării sale la trebuinţele practice ale vieţii ţărăneşti şi la gustul ţăranului. Aşa se face că veşmîntul ţărănesc săsesc uneşte piese din timpuri diferite. Pînă în ziua de astăzi i se mai intercalează elemente noi. Astfel, portul ţărănesc săsesc a preluat şi a păstrat în decursul vremii numeroase elemente din portul naţional săsesc de la oraş.

Pentru a înţelege dezvoltarea generală a portului săsesc, vom arăta în linii generale tabloul evolutiv al portului orăşenesc.

În evoluţia portului naţional săsesc de la oraş se pot recunoaşte patru faze.

Cele mai vechi tradiţii includ cămaşa cu încreţitură în jurul gîtului *(Gereihsel)*, o fustă din pînză plisată cu bretele *(Busenkittel)* precum şi paftaua de pe piept *(Heftel)*, ca obiect de podoabă. Încreţitura din jurul gîtului existentă la cămăşile femeieşti este confirmată la cămăşile găsite în aşezările germane foarte vechi. Motivul cusăturii reiese din însuşi modul în care se prind cutele de pînză foarte fine. Acest model este lucrat în motive geometrice, fie în alb cu alb, fie, mai rar, în culoarea aţei vopsite, trasă printre cute.

www.digibuc.ro

Îmbrobodirea capului iese tot mai mult din uz, obișnuindu-se numai la ocazii cu totul deosebite. Foarte răspîndite sînt aici căițele negre de catifea, împodobite cu buchețele de flori brodate din mătase colorată. Femeile tinere poartă căițele împodobite cu flori de culoare roșie și roz, cele vîrstnice cu flori de culoare galbenă și violetă, iar cele bătrîne cu flori brodate în albastru, care în general se poartă și în caz de doliu. La căițe se prind panglici late, brodate, sau panglici de mătase verde, împodobite cu flori albe, care se înnoadă sub bărbie și atîrnă pe piept.

Așa-numitul *Borten*, cilindru de catifea purtat de fetele adulte, confirmate, este mai înalt și mai îngust decît în sudul Transilvaniei, avînd prinse în spate, chiar pe muchia superioară, două ace lucrate artistic din metal, iar de-a lungul despicăturii de la spate un întreg șir de ace, ale căror capete sînt împodobite cu mărgele de sticlă colorată.

În timpul verii, femeile și fetele poartă o vestă de pînză albă fără mîneci *(Wasken)*, încrețită în falduri fine și brodată cu arnici negru. Modelul broderiei reprezintă îndeobște stele și flori stilizate geometric, dispuse în mai multe șiruri orizontale de lujere. Clinurile și partea din spate sînt brodate cu motive florale. În ultimele decenii, acest gen de vestă s-a lucrat într-o formă mai simplă, nemaifiind încrețită în cute.

La această vestă se adaugă un brîu din postav albastru sau negru brodat cu fire de lînă groasă în diverse culori: roșie, galbenă, albă, albastră și verde. Brîul se încinge în jurul taliei, iar cele două capete atîrnă la spate pînă la marginea de jos a fustei.

La șorțuri, ornamentele dispuse pe o linie orizontală sînt mai frecvente astăzi, linia verticală întîlnindu-se doar la șorțurile vechi. Rînduri orizontale de lujeri cu flori din arnici negru ocupă laolaltă aproape întreaga jumătate inferioară a șorțului. Pe marginile libere ale celor trei tăblii ce formează șorțul, sînt brodați lujeri cu flori, în timp ce muchiile, atît cele de jos cît și cele laterale, sînt tivite cu dantele croșetate sau cumpărate. Ca un element deosebit pentru comunele Lechința, Vermeș și Sîngeorgiul-Nou trebuie notat faptul că acolo au început să se poarte șorțurile lucrate din tul alb sau negru brodate cu mătase albă. Broderiile ce constau din motive de lalele și tot felul de steluțe și flori, precum și lujeri cu frunze, sînt răspîndite pe toată suprafața șorțului.

Numai în raionul Bistrița se poartă șorțul așa-numit *Harras*, țesut din fîșii orizontale de lînă colorată. Dungi de roșu închis alternează cu dungi albastre, portocalii sau cu dungi colorate în roșu de zmeură. Șorțul este brodat pe treimea de jos cu mai multe rînduri de flori și este garnisit cu o dantelă albastră, croșetată din arnici. Broderia se face

www.digibuc.ro

cu lînă colorată și cu mătase. Șorțurile *Harras*, a căror denumire este luată de la numele lînii întrebuințate la confecționarea lor, și care sînt purtate de către saşi numai în nordul Transilvaniei, provin din catrințele romînești purtate în acele părți. În comuna Iad, la costumul de sărbătoare, femeile îmbracă înainte de a merge la biserică un șorț roșu de catifea.

O caracteristică a costumelor femeiești din raionul Bistrița o reprezintă rochia compusă din două piese, o fustă și un pieptar. Fusta este croită din postav fin de culoare albastră sau din catifea de culoare închisă. În partea de jos, pe o treime din lungimea ei, sînt cusute două panglici de mătase galbenă, iar printre ele este trasă o alta de culoare albastră. Panglicile sînt ornamentate în țesătură cu o broderie de flori colorate. La fusta albastră de postav se poartă o vestă lungă de postav roșu, fără mîneci, croită pe corp. Pieptul și partea de jos a acestei veste sînt brodate cu bucheţele de flori multicolore, iar marginea de jos este tivită cu o dantelă lată de tul negru, care atîrnă peste coapse. Dantela este brodată cu flori de culoare albă, galbenă sau roz. La rochia de catifea se poartă întotdeauna șorțul negru de tul, împodobit cu broderie albă. Tot la ea se poartă și brîul ale cărui capete brodate atîrnă pe spate pînă la marginea de jos a fustei.

Prin intermediul unor comune înstărite ca Lechința și Sîngeorgiul-Nou a fost introdusă pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în portul de vară, o rochie de muselină albă — asemănătoare celor în gen rococo — alcătuită dintr-o fustă și dintr-o vestă mai lungă. Fusta confecționată din muselină albă *(Mullpändel)* se îmbracă peste mai multe poale de pînză, ce cad în formă de clopot. Vesta strîns croită pe corp, lucrată din pînză albă sau din atlaz alb, se încheie în față cu nasturi albi și se împodobește cu dantele cumpărate. Mînecile rochiei lucrate din muselină moale, brîul din mătase albastră sau galbenă și șorțul de tul alb, brodat cu flori albe de mătase, sau un șorț dantelat întregesc acest costum vaporos.

Pieptarul femeiesc din blană de oaie, purtat iarna, este ornamentat mai ales cu aplicații de piele colorată, înconjurate cu flori brodate cu mătase albastră, roșie și verde. Pe muchia de jos și de jur împrejurul deschizăturii de la gît este prinsă o garnitură din blană neagră, de cele mai multe ori de capră. În unele comune sînt prinse, atît pe partea din față, cît și în spatele pieptarului, ciucuri de mătase colorată *(Tschutschker)*, al căror model se bănuiește a fi luat de la romînii din părțile Clujului.

www.digibuc.ro

Cojocul cel lung femeiesc purtat la costumul de sărbătoare se bucură în raionul Bistriţa de o deosebită preţuire fiind înfrumuseţat cu multă migală.

Croiul şi tehnica ornamentării cu aplicaţii de piele şi cu broderie dau acestor piese un aspect somptuos. Aplicele de piele colorată roşu-cafeniu sînt fixate cu şnururi de mătase roşie. Broderia este executată în diferite tehnici, cu fire de mătase de culoare albastră, roşie, verde, galbenă şi violetă. Muchiile cojocului sînt înconjurate de blană neagră. Ciucuri de mătase de diferite culori, mai ales în albastru şi roşu, culorile naţionale ale saşilor, sînt prinşi printre aplicele de piele şi printre motivele brodate.

În portul de sărbătoare al bărbaţilor, cămaşa cea frumoasă joacă un rol important. Mînecile largi sînt prinse de corpul cămăşii printr-o cusătură artistic executată sau printr-o dantelă croşetată. Cusăturile transversale ale mînecilor sînt lucrate cu arnici de culoare neagră sau cafenie, reprezentînd figuri geometrice sau motive în formă de cercei, sau trandafiri. Aceste broderii sînt lucrate uneori «pe dos», modelul apărînd în alb pe fond negru sau maron. Cămaşa lungă purtată deasupra pantalonilor este încinsă cu un brîu lat. Acesta este lucrat din două fîşii late de piele, de culoare cafenie închisă, cusute sus şi jos, formînd astfel o pungă ca un buzunar, întrebuinţată la păstrarea actelor şi a banilor. Partea exterioară este ornamentată cu fîşii de culoare argintie, verde şi roşie, într-un motiv des de lalele şi lujeri cu flori. Spaţiul liber rămas între motive este umplut cu modele de lujeri, flori şi spirale. Şerparul se încheie cu trei sau patru catarame. În lăţime el atinge 17 cm. Şerparele lucrate pentru ţăranii romîni sînt, de cele mai multe ori, vopsite în negru, mai înguste, numai motivele de pe ele sînt asemănătoare, deoarece şi curelarii romîni şi-au făcut în trecut ucenicia în ateliere săseşti.

Pieptarul bărbătesc, fără mîneci, lucrat din piele de oaie argăsită de culoare albă, cu lîna spre interior, este încheiat de cele mai multe ori în faţă cu nasturi şi urechi de piele. Se deosebeşte de celelalte pieptare din restul teritoriilor populate de saşi, prin motivele mai bogate folosite la ornarea sa. Deoarece erau lucrate de către blănarii bistriţeni, modelele aplicelor de piele, ale broderiilor de mătase sau lînă se repetă în cele mai multe comune.

La portul de sărbătoare, pe lîngă cojocul cel lung se poartă şi mantaua din pănură neagră din lînă de oaie, aşa cum provine din satele romîneşti de munte *(Kotzen-Mantel)*. Mantaua are un guler scund,

www.digibuc.ro

Aceste trăsături distinctive dau un aspect pitoresc şi caracteristic costumului popular săsesc.

Portul popular săsesc a avut o dezvoltare proprie datorită condiţiilor istorice şi economice specifice în cadrul cărora s-a format. El reprezintă tradiţiile, obiceiurile şi felul de viaţă al acestei harnice populaţii din Republica Populară Romînă.

www.digibuc.ro

1. Tineri saşi în port de sărbătoare. Gîrbova — zona Sibiu.

www.digibuc.ro